

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING BASKETBALL COMPETITIONS

Komilakhon Turdikhojayeva Tolkinboy qizi
Physical Education Teacher, School No. 44, Nukus City
E-mail: xoshimovakomila9@gmail.com

BASKETBOL MUSOBAQALARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Turdixo'jayeva Komilaxon To'lqinboy qizi
Nukus shahar 44-umumta'lim maktabi Jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi
E-mile: xoshimovakomila9@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ БАСКЕТБОЛЬНЫХ СОРЕВНОВАНИЙ

Турдиходжаева Комилахон Тулкунбаевна
Учитель физической культуры средней школы №44 города Нукус
Электронная почта: xoshimovakomila9@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada basketbol musobaqalarini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Musobaqani muvaffaqiyatli o'tkazish uchun zarur bosqichlar, xodimlar roli, texnik tayyorgarlik, moliyalashtirish va xavfsizlik masalalari yoritiladi. Maqola sport menejerlari, murabbiylar hamda sport sohasida ishlovchi mutaxassislar uchun foydali manba bo'la oladi.*

Kalit so'zlar: *basketbol, musobaqa, tashkil etish, sport menejmenti, sport tadbirlari, turnir, rejalashtirish.*

Аннотация: *В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты организации баскетбольных соревнований. Освещаются ключевые этапы подготовки, роль персонала, техническое обеспечение, финансирование и вопросы безопасности. Статья представляет интерес для спортивных менеджеров, тренеров и специалистов в области физической культуры.*

Ключевые слова: *баскетбол, соревнование, организация, спортивный менеджмент, спортивные мероприятия, турнир, планирование.*

Annotation: *This article analyzes the theoretical and practical aspects of organizing basketball competitions. It highlights essential stages of preparation, staff responsibilities, technical requirements, funding, and safety considerations. The article serves as a useful resource for sports managers, coaches, and professionals in the field of physical education.*

Keywords: *basketball, competition, organization, sports management, sports events, tournament, planning.*

KIRISH

Musobaqalarning ahamiyati.

Sport musobaqalari sportchilarning malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ular jismoniy, texnik, taktik, ruhiy, funksional tayyorgarliklarni aniqlashga va takomillashtirishga yordam beradi hamda qilinayotgan mehnatni natijasini ko'rsatadi.

To'g'ri va yaxshi tashkil qilingan musobaqalar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega, chunki musobaqalar faqat jismoniy sifatlargagina (kuchlilik, chidamlilik, tezkorlik va egiluvchanlik) emas, balki ruhiy-psixologik sifatlarga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Musobaqa davrida sportchilarning tashkilotchilik, o'zini tuta bilishlik, jamoa maqsadini o'z maqsadidan yuqori qo'ya olishlik kabi yana bir qancha sifatlari ham takomillashadi.

Musobaqalarda qatnashuvchilar avvalambor, tajriba almashadilar, murabbiylar esa yangi trenirovka usullarini sinovdan o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, sport musobaqalari sport turlarini targ'ib qilishning eng yaxshi va hammabop shakllaridan hisoblanadi.

Musobaqalarning turlari.

Musobaqalar qo'yilgan vazifalargagina qarab: birinchiliklar yoki chempionatlar, kubok musobaqalari, qisqartirilgan, baravrlashtirilgan, klassifikatsiya va saralash musobaqalari, match va o'rtoqlik uchrashuvlar kabi turlarga bo'linadi.

Birinchiliklar yoki chempionatlar eng katta musobaqalardan bo'lib, ularda kollektiv, tuman, shahar, respublika chempioni degan faxriy unvon beriladi. Ular yilda bir marta o'tkaziladi. Birinchilik g'oliblari oltin, kumush va bronza medallari bilan mukofotlanadilar.

Kubok musobaqalari "yutkazgan chiqib ketish" prinsipida o'tkaziladi. Bu musobaqalar ko'p vaqt talab qilmaydi va ko'p qatnashuvchilarni jalb qilish imkonini beradi.

Qisqartirilgan musobaqalar (blis turnirlar)da ko'p jamoalar qatnashganlari holda bir kunda o'tkaziladi. Buning uchun o'yin vaqti 30 daqiqagacha qisqartiriladi. Bunday musobaqalar mavsumning ochilishiga yoki bayramlarga bag'ishlab o'tkaziladi.

Baravrlashtirilgan musobaqalar tayyorgarligi har xil bo'lgan jamoalar orasida o'tkaziladi. Jamoalarning qiziqishini saqlab qolish uchun kuchsizroq jamoaga oldindan yoki uchrashuv tamom bo'lgandan so'ng qo'shimcha ochkolar beriladi.

Klassifikatsiya musobaqalari jamoalarning (o'yinchilarning) tayyorgarligini aniqlash, sport klassifikatsiyasining razryad talablarini bajarish maqsadida o'tkaziladi.

Saralash musobaqalari tayyorgarligi eng yaxshi jamoalarni (o'yinchilarni) aniqlab, keyingi yirik musobaqalarda qatnashtirish uchun o'tkaziladi.

Match uchrashuvlari musobaqalar kalendarida ko'zda tutilgan va an'anaviy hisoblanadi.

Uchrashuvlarda ikki va undan ortiq jamoalar qatnashishi mumkin. Musobaqalarning bunday turlari alohida shaharlar, viloyatlar hamda chet davlatlar orasida do'stlik munosabatlarining rivojlanishiga yordam beradi.

O'rtoqlik uchrashuvlari bo'lajak musobaqalarga va sport trenirovkasining ba'zi bir bo'limlari bo'yicha tayyorgarlikni aniqlash maqsadida ayrim jamoalar o'rtasida o'tkaziladi.

Musobaqa o'tkazish sistemalari.

Musobaqa paytida hamma jamoalarga g'alaba uchun kurashishga bir xil sharoit yaratib berish va g'oliblarni haqiqiy natijalar asosida aniqlash kerak.

Musobaqalarni o'tkazish sistemalari har xil bo'lishi mumkin. Lekin u yoki bu sistemalarni tanlashda quyidagi sharoitlarni hisobga olish lozim:

1. a) musobaqa oldida turgan vazifalarni;
2. b) musobaqa o'tkazish sharoitlarini;
3. v) qatnashuvchi jamoalarning sonini;
4. g) o'tkazilayotgan musobaqaning turlarini;
5. d) qatnashuvchilarning sport tayyorgarligi va ishlab chiqarishda bandligini;
6. e) musobaqa o'tkazish joylarining bandligi, soni va hududiy joylashuvini.

Umuman olganda sport o'yinlari musobaqalarini O'tkazish amaliyotida asosan ikkita (chiqib ketish va aylanma) sistema qo'llaniladi.

Bu ikki sistemaning qo'shilishi natijasida uchinchi aralash sistema paydo bo'ladi.

Chiqib ketish sistemasi bo'yicha musobaqalar o'tkazish. Bu sistema bo'yicha musobaqalar o'tkazilganda uchrashuvda yutqazgan jamoa keyingi uchrashuvlarda qatnashmaydi. Natijada musobaqa oxirida biror marta ham yutqazmagan jamoa qoladi. Ana shu jamoa g'olib hisoblanadi. Oxirgi (final) uchrashuvda g'olib jamoaga yutqazgan jamoa ikkinchi hisoblanadi. Bu sistemaning afzalligi shundaki, agar 64 jamoa bilan aylanma sistema bo'yicha musobaqa o'tkazish uchun 63 kalendar kuni talab qilinadigan bo'lsa, chiqib ketish sistemasi bo'yicha esa faqat 6 kalendar kunining o'zi kifoya. Lekin u bir qator kamchiliklarga ham ega. Bu sistema barcha jamoalarning haqiqiy o'yinlarini aniqlash imkonini bermaydi va shu usul qo'llanilganda aksariyat jamoalar juda kam uchrashuvlarda qatnashadi.

Birorta kuchli jamoa birinchi kunning o'zida mag'lubiyatga uchrab, musobaqalardan chiqib ketishi mumkin. Chiqib ketish sistemasi bo'yicha o'tkazilgan musobaqalarda hamma uchrashuvlar biror jamoaning g'alabasi bilan tugallanishi lozim.

Aylanma sistema. Musobaqalar aylanma sistemada o'tkazilganda hamma jamoalar bir-birlari bilan bir, ikki yoki undan ham ko'proq uchrashib chiqishlari mumkin. Pirovardida butun musobaqa davomida eng ko'p ochko to'plagan jamoa g'olib chiqadi.

Aylanma sistema eng takomillashgan sistema hisoblanadi. Chunki u faqat birinchi o'rinni egallagan jamoanigina aniqlab qolmay, balki musobaqada qatnashayotgan hamma jamoalarning tayyorgarligiga qarab munosib o'rinlarni aniqlab beradi. Bu sistema qatnashuvchilardan katta tayyorgarlikni va basketbolchilarning butun musobaqa davrida yuqori sport formasida bo'lishlarini talab qiladi.

Aylanma sistemaning salbiy tomoni musobaqa o'tqazish uchun ko'p vaqt talab qilishidir. Vaqtdan yutish uchun jamoalarni bir nechta guruhlariga bo'lish mumkin.

Aralash sistema. Musobaqalarni aralash sistemada o'tkazilganda uchrashuvlarning bir qismi aylanma, ikkinchi qismi esa chiqib ketish sistemasida o'tkaziladi. Bu usul musobaqalarda qatnashayotgan jamoalar soni ko'p hamda ular bir birlaridan hududiy jihatdan uzoqda joylashganda qo'llaniladi. Bunda hamma jamoalar zonalarga va guruhlariga bo'linadi. Musobaqalar zonalarda va guruhlarda chiqib ketish bo'yicha o'tkazilsa, final musobaqalari esa aylanma sistemasi bo'yicha o'tkazilishi mumkin va aksincha.

Musobaqa nizomi

Musobaqalarni yuqori saviyada o'tkazish ularni tayyorlash darajasi qanday bo'lganligiga bevosita bog'liqdir. Tayyorgarlik ishlariga hujjatlarni tayyorlash (ishlab chiqish), musobaqa o'tkaziladigan joylarni tayyorlash, qatnashuvchi jamoalar bilan ish olib borish va shu kabilar kiradi. Har bir musobaqaga tayyorgarlik unga nizom tuzish bilan boshlanadi. Nizom musobaqa o'tkazishda asosiy hujjat bo'lib hisoblanadi. U yoki bu tashkilot Nizomni oldindan aniq bilishi, unga o'quv-trenirovka ishlarini to'g'ri rejalashtirishiga yordam beradi. Shuning uchun Nizomni o'z vaqtida qatnashuvchi tashkilotlarga oldindan yuborishlari o'ta zarur.

Nizom musobaqani o'tkazuvchi sport tashkiloti tomonidan tuziladi, hamda quyidagilarni ifodalaydi:

1. Musobaqaning maqsadi va vazifalari. Ular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin.
2. O'quv-trenirovka ishlarining yakunini tekshirish;
3. Basketbolchilarning tayyorgarligini tekshirish va kuchlilarni aniqlash;
4. Sportchilarning sistemali ravishda trenirovka qilishga va sport mahoratlarini oshirishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish;
5. Basketbol o'yinini omma o'rtasida keng yoyish va boshqalar.
6. Musobaqalarni o'tkazish joyi va vaqti. Musobaqa o'tkaziladigan shahar (baza) ko'rsatiladi va kunlari belgilanadi.
7. Musobaqani boshqarish. Musobaqani tashkil qiluvchilar qaysi tashkilotligi, rahbarlari, hakamlar hay'ati va ularni tasdiqlovchi tashkilot ko'rsatiladi;
8. Musobaqalarda qatnashuvchi tashkilotlar va sportchilar. Musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni va nomi ko'rsatiladi; talabnoma (zayavka)ga kiritiladigan qatnashuvchilarning ko'pi bilan qancha bo'lishligi, ya'ni soni, yoshi va ularni malakasi belgilanadi.
9. Musobaqalarni o'tkazish shartlari. Qur'a tashlash vaqti, joyi va uning asosiy prinsiplari (tamoyillari) ma'lum qilinadi. Musobaqa qaysi o'yin sistemasi (aylanma, chiqib ketish, aralash) bo'yicha o'tkazilishi ko'rsatiladi.
10. Norozilik (protest)larni taqdim etish shartlari va ularni ko'rib chiqish tartibi.
11. Jamoalarni va qatnashuvchilarni mukofotlash. G'olib jamoa va sovrindorlarni mukofotlash, estaliklar taqdim qilish ko'rsatiladi.
12. Jamoalarni qabul qilib olish. Agar musobaqalar sportchilarning doimiy turar joylarida o'tkazilmasa, u holda mablag' ajratuvchi tashkilot, kelish va ketish muddatlari, joylashtirish hamda ovqatlantirish qanday tashkil etilishi ko'rsatiladi.

13. Talabnoma (zayavka)ni va qayta talabnomani taqdim etish turlari va vaqti, jamoalar va qatnashuvchilarni rasmiylashtirish (pasport, reyting daftarchasi, klassifikatsiya bileti, talabalik guvohnomasini taqdim qilish) tartibi.

Musobaqaning tahlili va yakuniy natijalar

Basketbol musobaqasini muvaffaqiyatli tashkil etish ko'plab omillarning birgalikdagi samaradorligiga bog'liq. Tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, quyidagi jihatlar musobaqaning sifati va natijadorligiga bevosita ta'sir qiladi:

1. Tayyorlov bosqichidagi aniqlik – turnir reglamentining o'z vaqtida ishlab chiqilishi, ishtirokchi jamoalar sonining belgilanishi va ularning oldindan tayyorgarligi muhim rol o'ynaydi.

2. Texnik va moddiy baza – sport zallari yoki maydonlarning talabga javob berishi, zamonaviy texnik vositalar (raqamli tablolar, vaqt hisoblagichlar, videokuzatuv) mavjudligi musobaqaning professionalligini oshiradi.

3. Hakamlar va texnik xodimlar malakasi – mustaqil, tajribali hakamlarning faoliyati adolatli o'yin muhitini yaratadi. Texnik komissiyalar tomonidan statistik ma'lumotlar va shikoyatlar bilan ishlash jarayoni esa tashkilotchilik darajasini belgilaydi.

4. Axborot va reklama ishlari – musobaqaning ommaviy axborot vositalarida yoritilishi, ijtimoiy tarmoqlardagi faol reklama faoliyati tomoshabinlar jalb etilishiga xizmat qiladi.

5. Moliyalashtirish va homiylik bilan hamkorlik – homiylik mablag'lari, grantlar yoki byudjet asosidagi ta'minot musobaqaning moddiy-texnik bazasini mustahkamlashda hal qiluvchi omildir.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ishtirokchi jamoalar soni 8–16 oralig'ida bo'lsa, turnirlarni 3–5 kun davomida o'tkazish qulay va samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, turnir jadvalining aniq rejalashtirilishi, o'yinlar orasidagi tanaffuslar va hakamlar o'zgarishi to'g'ri yo'lga qo'yilganda, musobaqaning jismoniy va tashkiliy yuklamasi me'yorida bo'ladi.

Xulosa

Basketbol musobaqalarini tashkil etish jarayoni ko'p bosqichli, kompleks yondashuvni talab qiladigan muhim ijtimoiy va sportiy tadbiridir. O'tkazilgan tahlillar asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin:

Basketbol musobaqasi nafaqat sportchilar salohiyatini namoyon etish, balki yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ijtimoiy faollikni kuchaytirish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Musobaqaning yuqori darajada o'tishini ta'minlash uchun nazariy tayyorgarlik (reglament, format, rejalashtirish) va amaliy chora-tadbirlar (joy tanlash, texnik jihozlar, xodimlar tayyorligi) o'zaro uyg'un holda olib borilishi kerak.

Xavfsizlik, tibbiy xizmat va texnik qo'llab-quvvatlash masalalari chetda qolmasligi zarur.

Mahalliy darajadagi musobaqalardan boshlab xalqaro turnirlargacha bo'lgan bosqichma-bosqich yondashuv orqali sportchilarning salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi mexanizm yaratish mumkin.

Shunday qilib, basketbol musobaqalarini tashkil etishning ilmiy asoslangan va tizimli tarzda rejalashtirilgan usullari orqali nafaqat sport yutuqlari, balki ijtimoiy taraqqiyotga ham muhim hissa qo'shish mumkin. Ushbu maqolada ilgari surilgan tavsiyalar sport tashkilotchilari, trenerlar va mutasaddi tashkilotlar faoliyatida qo'llanishi mumkin bo'lgan amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. FIBA Official Rules (2022). International Basketball Federation.
2. Martens, R. (2004). Successful Sports Event Management. Human Kinetics.
3. Shirinov, B. (2019). Sport menejment asoslari. Toshkent: O'zDJTI.
4. Arlati, G., & Zambelli, A. (2016). Organizing Sports Events: Management and Marketing. Springer.
5. Макарова, Е.А. (2018). Организация и проведение спортивных соревнований. Москва: Академия.
6. Tashpulatov, A. (2020). Sport o'yinlarini o'tkazish metodikasi. Samarqand.
7. Beech, J., & Chadwick, S. (2013). The Business of Sport Management. Pearson Education.
8. Румянцева, Н.Ю. (2021). Спортивный менеджмент и маркетинг. Санкт-Петербург.
9. Yoshlar ishlari agentligi (2022). O'zbekiston sport siyosati va dasturlari.
10. Novak, M. (2017). Event Management for Sports Competitions. Routledge.
11. Karimov, M. (2017). Jismoniy tarbiya nazariyasi va usullari. Toshkent: Fan va Texnologiya.
12. Rasulov, D. (2015). Jismoniy tarbiya darsligi: o'rta maktablar uchun. Toshkent: O'qituvchi.
13. Sobirov, S. (2018). Sport pedagogikasi asoslari. Samarqand.
14. Kuznetsov, V.I. (2014). Методика преподавания физической культуры. Москва: Prosveshchenie.